

MIDDELEEUWEN

A. P. Monahan, *Consent, Coercion, and Limit. The Medieval Origins of Parliamentary Democracy* (Leiden: Brill, 1987, xx + 345 biz., f113,-, ISBN 90 04 08304 9).

Dat het parlementarisme van middeleeuwse origine is mag als bekend worden beschouwd. Het verhaal van zijn ontstaan, vanaf het einde van de twaalfde eeuw, en van zijn latere lotgevallen is even boeiend als belangrijk. Het kan echter benaderd worden vanuit verschillende invalshoeken, waarvan ik er hier twee releveer. De ene ziet de ontwikkeling der staatsinstellingen als de resultante van politieke conflicten, dat wil zeggen van strijd om de macht; de andere beschouwt ze als het produkt van de politieke theorie, dit is van de kritische reflexie over de verschillende staatsvormen en hun merites en démérites. Monahan interesseert zich voor de tweede benadering en hij doet dit op een nogal exclusieve manier. Dit is zijn goed recht, maar het had mijns inziens wel ergens in de titel van zijn boek mogen aangeduid worden. Het is trouwens zo dat, wanneer hij zich al eens waagt op het terrein van het geldende (gewoonte)recht en de hem vertrouwde geschriften van de politieke denkers verlaat, hij soms serieuze steken laat vallen'. De grote verdienste van Monahan is echter dat hij een grondige en goed leesbare analyse biedt van enkele grote etappes in de ontwikkeling van het politiek denken, waarbij zijn auteurs zowel kerkvaders, theologen, filosofen als juristen zijn.

In het eerste deel worden de vroege bronnen behandeld, waarbij Augustinus natuurlijk een belangrijke plaats inneemt. In het tweede deel wordt de twaalfde eeuw behandeld (Johannes van Salisbury, Bernard van Clairvaux, Hugo van St. Victor, de glossatoren van het Romeinse recht en Gratianus). Men constateert dat hier een grote sprong in de tijd wordt gemaakt en met name de 'eerste middeleeuwen' worden overgeslagen. De auteur maakt zich van mogelijke objecties nogal gemakkelijk af door te schrijven dat 'no intellectual tradition existed in the Dark Ages that devoted attention to the nature and forms of political society' (49); de feodaliteit verschijnt nogal laat en onverwacht, namelijk in het hoofdstuk over de dertiende eeuw (101). In deel drie komt de dertiende eeuw aan de beurt. Hier wordt onder meer aandacht besteed aan de ontwikkeling van 'Quod omnes tangit', aan het meerderheidsbeginsel bij verkiezingen, aan wat men de dominicaanse democratie zou kunnen noemen en tenslotte aan de klassieke auteurs zoals Thomas van Aquino en Hendrik van Gent. Het verhaal wordt afgerond met deel vier, gewijd aan de auteurs van de veertiende eeuw, Dante, Marsilius van Padua en Ockham. De verdienste van het werk van Monahan is mijns inziens dat het een overzichtelijke en klassiek geformuleerde 'status quaestionis' biedt, eerder dan nieuwe inzichten of innoverende (her)interpretaties van het bekende materiaal: op vele bladzijden verraden de voetnoten al vlug dat uitvoerig gebruik werd gemaakt van gezaghebbende moderne auteurs. Het boek zal dan ook mijns inziens vooral nuttig zijn voor de historicus van de instellingen, die vertrouwd is met het optreden van de monarchie, de opkomst van de statenvergaderingen, de politieke ambities van de steden en dergelijke meer en op vlugge en overzichtelijke wijze een inzicht wil krijgen in het speculatieve denken van de middeleeuwen, dat ergens toch het conceptuele kader bood voor de discussies en de concrete oplossingen voor de grote Staatsproblemen van de tijd. Hoe diepgaand en reëel de invloed van de kwestieuze theoretische geschriften op de dagelijkse realiteit is geweest, is een ander probleem, maar men kan zich moeilijk voorstellen dat bijvoorbeeld de dertiende-eeuwse opvattingen, die hier bijzonder diepgaand geanalyseerd worden, helemaal in het ijle zijn vervlogen zonder enige impact op het reële gebeuren in verband met de organisatie van de staat.

De centrale themata van Monahans boek — consensus, dwang en beperking van de macht — waren in elk geval ook de inzet van grote politieke conflicten in de middeleeuwen en leidden met name tot de belangrijkste erfenis die dat tijdvak ons heeft nagelaten, de gecentraliseerde nationale staat, het constitutionalisme en het parlementarisme. Wat dit laatste betreft is het wel jammer dat de auteur het in zijn 'Preface' aangesneden probleem van het 'parlementaire totalitarisme' niet verder heeft uitgewerkt. Het is teleurstellend dat dit werk, kennelijk de vrucht van lange en grondige studie, ontsierd wordt door talrijke slordigheden. De spelfouten in auteursnamen en titels in vreemde talen zijn al te talrijk en werken irriterend. Gewoonlijk zal de lezer zelf de nodige rechtzetting kunnen doen, — bijvoorbeeld waar de *Policraticus* in 1259 geplaatst wordt (59), of waar Hinschius verschijnt als Hinchius (123, n. 75), Baluze als Barluze (269) en Hinkmar als *erbishofver* (sic) in plaats van *Erzbischof* (314) — doch niet altijd. Zo heb ik niet kunnen raden wie of wat bedoeld wordt met de verwijzing Kuebner, 'Settlement and Colonization' op bladzijde 106 noot 31: een auteur van die naam is mij onbekend en hij verschijnt ook niet in de bibliografie (292)².

R. C. van Caenegem

1 In tegenstelling tot wat de auteur stelt op bladzijde 19, is het wel degelijk voorgekomen dat een middeleeuwse paus aan wereldlijke heersers alle legitimiteit ontzegde, want hoe kan men anders de krasse brief interpreteren van Gregorius VII aan Herman van Metz uit 1081 (*Registrum*, VIII, 21) waarin de wereldlijke macht afgeschilderd wordt als teruggaand op moord en roof, bedreven onder de invloed van de 'mundi princeps, diabolus'? Spreken over het feodale contract als een relatie 'between lord and serf' is misleidend (180). Het Edict van Pista (sic) voor Edict van Pitres is een lapsus die een geringe vertrouwdheid verraadt met de capitularia (56 en 332). De beschrijving van het graafschap Vlaanderen als 'an area that had long been one of the most faithful fiefdoms of the king of France' (179) moet op zijn minst sterk genuanceerd worden. De bladzijden gewijd aan 'Urban Democracy' (148 vlg.) zijn gebaseerd op een te kleine en soms verouderde bibliografie, als Pirennes *Anciennes démocraties* van 1910, hier geciteerd naar de Engelse vertaling uit 1963.

2 Ook met het Latijn is soms een en ander misgelopen, zie bijvoorbeeld bladzijde 117 'decuriones qui praesunt universitatis (sic) et deputata (sic) loco totius civitatis' (en twee regels verder: 'concesse (sic) potestas').

S. Frankewitz, *Die geldrischen Ämter Geldern, Goch und Straelen im späten Mittelalter* (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend LXXXVII; Geldern: Verlag des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, 1986, 512 blz., DM27,85, ISBN 3 921760 14 3).

Deze in 1984 aan de universiteit van Bonn verdedigde dissertatie beoogt de territoriale en institutionele ontwikkeling van drie nu grotendeels in de Bondsrepubliek gelegen Gelderse ambten tijdens de late middeleeuwen te schetsen en kan qua opzet en thematiek als een typisch voorbeeld van de in Duitsland geliefde 'geschichtliche Landeskunde' beschouwd worden. De aandacht voor de bestuurlijke en ruimtelijke constellatie van territoria binnen het graafschap, vanaf 1339 hertogdom Gelre voorziet in een ook bij Nederlandse historici sterk gevoelde behoefte. Het grote pré van deze veelomvattende studie is ongetwijfeld het feit, dat op grond van intensief onderzoek in tal van zeker niet optimaal ontsloten officiële en particuliere archieven aan weerszijden van de Nederlands-Duitse grens de betreffende districten zowel vanuit juridisch-administratief en personeel oogpunt als vanuit geografisch oogpunt